

UDK 811.163.1'36=124

Vanda Babič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

LATINSKI PREVOD SLOVNICE MELETIJA SMOTRICKEGA IN DVA FASCIKLA S KORESPONDENCO MATEJA SOVIĆA

Avtorica v svojem članku predstavlja del Zoisove zapuščine v Rokopisnem oddelku NUK v Ljubljani, ki ga uokvirja ime Mateja Sovića, hrvaškega duhovnika, prevajalca, pomočnika pri izdajanju glagolskih knjig in zagovornika vzhodnoslovanske redakcije cerkvenoslovanskega jezika. Ta del Zoisove zapuščine sestavljajo Sovićev latinski prevod slovnice *Грамматика Славенскиѡ правильное Свнтагма* Meletija Smotrickega (1619) iz leta 1773 in dva fascikla Sovićeve korespondence z Italijanom Albertom Fortisom.

The author examines the part of Zois's papers and effects in the Manuscript Department of the National Library in Ljubljana, linked to the name of Matija Sović, a Croatian priest, translator, facilitator of Glagolytic book publication, and advocate of East Slavic redaction of Church Slavic. This part of Zois' papers and effects is comprised of Sović's Latin translation of the grammar *Грамматика Славенскиѡ правильное Свнтагма* by Maletij Smotricky (1619) of 1773 and two fascicles of Sović's correspondence with the Italian Alberto Fortis.

Ključne besede: Matej Sović, prepis in latinski prevod slovnice Smotrickega, korespondenca med M. Sovićem in A. Fortisom, vzhodnoslovanizacija hrvaških glagolskih knjig, istromunska različica Očenaša

Key words: Matej Sović, duplication and Latin translation of Smotricky's grammar, correspondence between M. Sović and A. Fortis, East-Slavicization of the Croatian Glagolytic books, Istro-Rumanian variant of Lord's Prayer

V Rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice (NUK) v Ljubljani se kot del zapuščine Žige Zoisa hranijo tri, vsebinsko povezane, rokopisne enote, ki so v katalogu Rokopisne zbirke¹ vpisane pod dvema različnima gesloma: najobsežnejša pod *Sović Matej*, preostali dve pa pod *Smotricki Meletij*, čeprav bi bilo verjetno bolje vse tri enote uvrstiti pod prvim geslom, saj vsebina slednjih dveh enot ni tesno povezana s poimenovanim ukrajinskim uniatom, avtorjem obsežne slovnice cerkvene slovanščine na vzhodnoslovanskih tleh. /V prvi enoti je resda na začetku navedeno ime Meletija Smotrickega v cerkvenoslovanskem oziroma latinskem naslovu slovnice, vendar njegove slovnice v samem delu ni; druga vsebuje delni prepis slovnice, vendar samo latinskega prevoda, ki je Sovićevo delo, ne vsebuje pa prepisa slovnice Smotrickega v cerkveni slovanščini./

Osrednja in najpomembnejša enota med njimi je knjiga v trdi vezavi s signaturo *Ms 165*, na hrbitišču katere je zapis: M: S: / GRAM. SLAU. / SMOTRISKY / 1619 /

¹ *Katalog rokopisov Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani*. Ms 100 – Ms 399. Ljubljana, 1980. 25, 30 in 72–73.

SOVICH / 1773.² Okrajšavi, priimka in letnici nam nakazujejo vsebino te dragocene knjige (velikosti približno A4 formata), ki je edini primerek Sovičevega latinskega prevoda obsežne slovnice cerkvene slovanščine Meletija Smotrickega (1619) iz leta 1773. Z omenjeno knjigo sta tesno povezana dva fascikla s signaturama *Ms 185* in *Ms 353*, ki vsebujeta korespondenco med Matejem Sovičem in Italijanom Albertom Fortisom, vendar je to samo posplošena oznaka vsebine, saj so v obeh fasciklih poleg Sovičevih in Fortisovega pisma še pisma nekaterih drugih avtorjev in veliko »drobnarij«: od navedbe različnih črkopisov, poskusov predstavitve neznanih pisav, prepisa Hasanaginice v cirilici do istroromunske različice Očenaša. Vsem trem enotam je skupen obsežen Sovičev latinski uvod z naslovom *Lectori Dalmatae / Matthaеuf Sovich Cathedralis Ecclesiae / Auxerensis Archidiaconuf*, ki ga je v vsaki enoti pisala različna roka (Sovičeva v fasciklu *M 185*).

Matej Sović

Osebnost *Mateja Sovića* (začetek 18. stoletja – 1774) je v slovanski jezikoslovni znanosti poznana po tem, da je bilo njegovo življenje in delo že od samega začetka vseskozi tesno povezano z izdajateljem hrvaških vzhodnoslovaniziranih izdaj misala in brevirja iz leta 1741 oziroma 1791 in kasnejšim zadrskim nadškofom *Matejem Karamanom* (1700 – 1771). Njuno plodno sodelovanje se je pričelo prijateljsko v tridesetih letih 18. stoletja v Peterburgu in se po letu 1737 tudi profesionalno nadaljevalo v Rimu pri preučevanju cerkvenih glagolskih knjig in izdajanju misala in revidiranju brevirja. Leta 1742 je s Karamanom odpotoval v Osor, kjer je ostal škofov pomočnik vse do svoje smrti (1774), čeprav mu je bila v Rimu pred odhodom ponujena katedra za cerkvenoslovanski jezik v Collegium Urbanum. V svojem času sta bila oba, tako Karaman kot Sović, vneta zagovornika vzhodnoslovanse redakcije cerkvene slovanščine, prepričana, da je ta prvotna, najčistejša in najbolje ohranjena različica slovanskega jezika in bi kot taka morala postati knjižni jezik južnih Slovanov. V tem duhu sta nastali najpomembnejši izdaji njunega dela *Missale romanum slavonico idiomate – Missalb rimskij slavenskimb jazykomb* iz leta 1741 in posthumno izdan *Breviarium romanum*

² Na Sovičev prevod slovnice Meletija Smotrickega me je med pisanjem magistrske naloge opozorila mentorica dr. Aleksandra Derganc. V dogovoru z njo sem tudi pripravila to, začetno predstavitev Sovičeve knjige. Med preučevanjem in iskanjem besedila se je izkazalo, da so s slovnico Smotrickega povezane kar tri samostojne rokopisne enote (poleg Sovičevega latinskega prevoda še dve), problematika vseh treh pa je precej kompleksna (poleg tega se v besedilih in pismih v fasciklih ob slovanskem izmenjujeta še latinski in italijanski jezik). Zato smo na Oddelku za slavistiko FF v Ljubljani oblikovali ožjo raziskovalno skupino treh raziskovalcev (Aleksandra Derganc, Vanda Babič, Robert Grošelj), z namenom, da fascikle strokovno preučimo, raziskave pa ob načrtovani faksimilni izdaji Sovičevega prevoda posredujemo širši slavistični javnosti. Ob tej priliki se obema soraziskovalcema pristrčno zahvaljujem: dr. Aleksandri Derganc za dobrohotno prepustitev začetne predstavitve Sovičevega prevoda, Robertu Grošlju pa za pomoč pri razumevanju vseh zapisov v italijanščini. Hkrati poudarjam, da v članku podajam najosnovnejše ugotovitve dosedanjih preučevanj, ki bodo svojo pravo relevantnost pridobile s poglobljenimi preučevanji omenjene raziskovalne skupine.

slavonico idiomate – Časoslovъ rimskij slavenskimъ jazykomъ iz leta 1791 (izdajo je za tisk ponovno pripravil rabski škof Ivan Petar Gocinić).³

Svoje pojmovanje jezika je Matej Sović izražal tudi samostojno, v kritiki pomanjkljivega poznavanja »cerkvene slovanščine« med glagoljaši v Dalmaciji *Riflessioni sull'ignoranza della lingua slava letterale in Dalmazia*, ki je izšla posthumno 1787 v Benetkah v redakciji Radoša A. M. Vitturija. Tudi Sovičevo najpomembnejše delo – latinski prevod slovnice Meletija Smotrickega – izkazuje njegovo občudovanje vzhodnoslovanske različice cerkvene slovanščine. Slovnico je prevedel leta 1756 za slušatelje cerkvenoslovanskega jezika v Karamanovem glagolskem kolegiju (*Collegium illyricum*), za tisk pa jo je uredil šele leto dni pred smrtjo, vendar je dokončno ostala samo v rokopisu kot del Zoisove zapuščine v ljubljanski knjižnici.

Prijateljeval je z Italijanom Albertom Fortisom, s katerim si je dopisoval in razglabljal o slovanskih jezikovnih vprašanjih. Zanj je v cirilico prepisal Hasanaginico in tako pripomogel k prodoru ljudske pesmi v svetovno književnost (EJ 7, 1968: 436; Strohal 1982: 43).⁴

Oblika in vsebina rokopisnih enot

Sovičev latinski prevod slovnice Meletija Smotrickega.⁵ Dobro ohranjena knjiga trde vezave, višine 28 cm, širine 20,5 cm in debeline 3,7 cm, ima 245 strani. Na notranji strani platnic je izpisana kasnejša nejasna enovrstična opomba s podpisom Sigmunda (Žige) Zoisa (enak zapis se ponovi tudi na drugi *recto* strani slovnice, 2a). Prvih 32 strani knjige zaobjema Sovičev latinski uvod *Lectori Dalmatae ...* z začetnim besedilom *Et tibi, amice Lector, in lucem prodit Opuf, quod haud parum a nostra Dalmata Natione desiderabatur ...* (Katalog rokopisov NUK: 1–32).⁶ Listi z uvodom (velikosti 27 x 18 cm; besedilo višine 25 cm in širine 14,5 cm) so za centimeter v višino in 2 cm v širino manjši od listov v slovničnem delu, kjer zunanje meje besedila tvorijo enak pravokotnik kot robovi listov v uvodu. To nas spodbuja k mnenju, da je uvod nastajal ločeno od prevoda in je bil k slovničnemu delu priključen naknadno, čeprav je pisava v uvodu ista kot v slovničnem delu knjige. Celotno besedilo uvoda je na vseh straneh za 4 cm pomaknjeno v desno (pri tem so začetki odstavkov nekoliko zamaknjeni v levo iz vrste, tako da je taka vrstica v širino daljša za 1,5 cm in od levega roba odmaknjena

³ O delu in življenju obeh hrvaških izdajateljev glagolskih liturgičnih knjig glej v: Strohal 1982: 43, Enciklopedija Jugoslavije 5 1962: 201, in 7 1968: 436, Jagić 1913: 51, Jagić 1910: 40, Radonić 1949: 72–73, Radonić 1950: 607–608, Stojković 1930: 120–131 in Babič 2000: 42–46 in 50–53.

⁴ V fasciklih NUK je ohranjenih zagotovo šest (morda pa celo sedem) Sovičevih pisem Albertu Fortisu in eno Fortisovo pismo Mateju Soviću. Ohranjena je tudi ena stran prepisa Hasanaginice v cirilici.

⁵ V svojem opisu se ne dotikam niti obsežnega Sovičevega latinskega uvoda niti samega prevoda slovnice v latinščino, ki zahtevata natančnejše preučevanje latinista. Trenutno se pripravlja natančen in strokoven prevod besedila v slovenščino, ki bo zaobjet v kasnejših preučevanjih.

⁶ Ob zgornjem levem kotu prve strani je droben zapis v dveh vrsticah: *Praefazione della Gram/matica Illyrica del Sovich.*

le za 2,5 cm). Samo primeri cirilske in glagolske azbuke (na dnu četrte in na vrhu pete strani) so izpisani čez celotno širino strani.⁷ Pisava je drobna, čitljiva in vezana.

Neposredno za uvodom je na *verso* straneh (velikosti 27 x 18 cm) izpisana in v latinščino prevedena slovnica cerkvene slovanščine Meletija Smotrickega iz leta 1619 (v Katalogu rokopisov NUK na straneh 1b–226b; v knjigi so trije listi prazni, dva pred slovnico in en list na koncu knjige). Vse *recto* strani so prazne /izjemi od ustaljenega zapisa sta samo dve: – že omenjena nejasna enovrstična opomba s podpisom Sigmunda (Žige) Zoisa na sredini strani 2a (nasproti prve strani slovnice), in – dvovrstični dodatek na izrezanem lističu (pripetem med listoma 102 in 103) z manjkajočimi primeri k razlagi na strani 102b/, besedilo pa poteka navzdol v dveh stolpcih širine približno 8,5 cm. Sovičeva knjiga nam namreč poleg samega latinskega prevoda ponuja tudi prepis izvirnika, oba dela pa sta na straneh urejena tako, da je v levem stolpcu izpisano cerkvenoslovansko besedilo, v desnem pa vzporedno Sovičev latinski prevod. Izjema v zapisu so cerkvenoslovanski primeri (grafemov, sklanjatvenih, spregatvenih zgledov itn.), ki so zapisani samo po enkrat (cerkvenoslovanskemu zgledu takoj sledi latinski prevod, npr. $\sigma\upsilon\mu\sigma\delta\rho\acute{\alpha}\lambda\iota\upsilon$ / erudio : $\sigma\upsilon\tau\mu\sigma\eta\sigma\iota\sigma\iota\upsilon$ / cedo locum ...) in razvrščeni čez celotno stran v nepretrgani verigi, tako da prekinjajo sicer uravnoteženo obliko dveh podolgovatih, navpičnih pravokotnikov. Pisava je tako kot v latinskem uvodu čitljiva in jasna, vendar tokrat izpisana s tiskanimi črkami, tako v cirilskem kot latinskem delu. Nedvomno je celotno knjigo pisal isti človek, vendar je iz primerjave tega rokopisa s Sovičevimi pismi Albertu Fortisu med leti 1770–1773 (v fasciklu *Ms 185*) jasno, da to ni bil Matej Sovič. Zavedati se moramo, da je ljubljanski primerek iz leta 1773 vendarle samo prepis Sovičevega originala iz 1756, zato je povsem verjetno, da ga je, sicer pod budnim očesom samega Mateja Soviča, sedemnajst let kasneje kot osnutek za natis ustvaril nekdo drug, ki je bil prav tako večč lepopisa in pisanja latinskega in slovanskega besedila.⁸ Ni pa znano, ali je bil v Sovičevem originalu (1756) tudi njegov latinski uvod.

Grafično-pravopisne in jezikovne značilnosti Sovičevega prepisa⁹ in prevoda slovnice Smotrickega.¹⁰ Izvirnik $\Gamma\rho\alpha\mu\mu\alpha\tau\iota\kappa\iota\ \sigma\lambda\alpha\upsilon\epsilon\nu\sigma\kappa\iota\alpha\ \pi\rho\acute{\alpha}\nu\theta\iota\mu\lambda\omicron\upsilon\epsilon\ \sigma\upsilon\eta\tau\alpha\gamma\mu\alpha$ Meletija Smotrickega je po mnenju Vasilija V. Nimčuka najpomembnejša stvaritev »starega«

⁷ Zanimivo je, da je na enak način – z zamikom v desno, izpisanimi primeri azbuk čez celotno stran in z vizualno opaznejšimi začetki odstavkov (nekoliko ozaljšana velika začetnica z zamikom iz vrste) – zapisano tudi besedilo v obeh omenjenih fasciklih. Pri tem je potrebno poudariti, da je Sovičev rokopis ohranjen v fasciklu *Ms 185*, medtem ko sta latinska uvoda pred slovnico (*Ms 165*) in v fasciklu *Ms 353* le prepisa njegovega besedila.

⁸ Matej Sovič je leta 1773 štel že (okrog) častitljivih sedemdeset let. Predpostavljamo lahko, da bi mu lepopisno pisanje tako obsežnega besedila verjetno predstavljalo velik napor.

⁹ Zaradi jasnosti in preglednosti izražanja prepis iz leta 1773 enačim z originalnim Sovičevim prepisom in prevodom slovnice iz leta 1756. Tako namesto poimenovanja »neznani prepisovalec prvotnega Sovičevega prepisa in latinskega prevoda slovnice Meletija Smotrickega« uporabljam kar Sovičevo ime. Enačenje temelji na predvidevanju, da je prepis iz 1773 natančen posnetek slovnice iz 1756 in so v njem ohranjene vse bistvene značilnosti originalnega Sovičevega besedila. Pri navajanju ugotovitev, vezanih izključno na zapis v preučevanem ljubljanskem primerku, je Sovičevo ime postavljeno v navednice.

¹⁰ V članku podajam pregled najopaznejših značilnosti prvih dveh poglavij slovnice, pravopisa in oblikoslovja. Osnovni način prepisa pa ostaja tudi v preostalih treh poglavjih enak.

slovanskega jezikoslovja in je imela velik vpliv na razvoj jezikoslovja pri vseh Slovanih (Nimčuk 1979: 22). Nastala je leta 1619 v Jevju pri Vilnu, pravopisno preoblikovana po grškem vzoru in z jezikovnimi posebnostmi, značilnimi za jugozahodnorusko redakcijo cerkvene slovanščine. Obsega 498 strani in je zaradi svoje pomembnosti doživela še dva ponatasa, oba v Moskvi, vendar z različno jezikovno osnovo: leta 1648 predelano po pravih velikorvske norme, leta 1721 pa ponovno po izvorniku – z jugozahodnorusko normo cerkvenoslovanskega jezika.¹¹

Latinski prevod slovnice je, tako kot sam izvornik, obsežno delo in zaobjema celotno slovnico Meletija Smotrickega. Izvirne naslovne strani iz originala „Sović“ ni prepisal (s svojim je zamenjal tudi uvod k slovnici), pred slovničnim delom je v njegovi knjigi samo enostaven naslov: СЛАВЕНСКИА / ГРАММАТИКИ / КНИГА ПЕРВАА, v latinskem prevodu SLAVONICÆ / GRAMMATICÆ / LIBER PRIMUS (pri tem avtor izvornika ni imenovan).¹² Podrobnejša primerjava »Sovičevega« prepisa s slovnico Smotrickega nam izkristalizira osnovno ugotovitev, da pri prepisu pravzaprav ne gre za natančno preslikavo izvornika, ampak za njeno predelavo, z nekaterimi dodatki in s številnimi skrčenji. To načelo v sami Sovičevi knjigi ni pojasnjeno, zabeleženo pa je v naslovu slovnice v obeh fasciklih (*Ms 185*: 1a, *Ms 353*: 5a): ГРАММАТИКА / СЛАВЕНСКАЯ (...) МНѢГИМЪ КРАТѢСТИ РАДЪИ / ИЗЪАТЫМЪ / НѢКИМЪ ВЪ СЪИХЪ ВЪКЛАХЪ СМОТРѢНИМЪ / ПРИЛОЖЕНЫМЪ МАЛЫМЪ ИЗМѢНЕНЫМЪ → GRAMMATICA / SLAVONICA (...) pluribus brevitatibus causa rejectis, / nonnullis Sacrorum observatione Bibliorum / additis, paucis immutatis (naslov slovnice je v celoti naveden na str. 157). O izčiščenih različicah slovnice je po Sovičevi smrti pisal že Alberto Fortis v svojem *Potovanju po Dalmaciji* (1774): (...) Študija v svoji osamljenosti ni zapustil, o čemer priča množica dragocenih /kartotečnih/ listkov, ki sem jih videl večkrat, ko sem se mudil pri njem. Med temi se morajo najti tudi sadovi izjemnega truda, tj. latinski prevod *Slovanske slovnice Meletija Smotrickega*, z izvornikom ob prevodu, očiščen vsega nepotrebnega, in obogaten z novimi opažanji, kakor je primerno za rabo novih ilirskih cerkvenih mož (Kopitar 1995: XVII–XVIII).

Matej Sović je pri predelavi slovnice pravopisno sledil pravilom in pravopisnim določitvam vzhodnoslovanske slovnice. Pri tem je uporabljal vse »posebne« cirilske znake in vsa nadvrstična znamenja, ki »plemenitijo« vse vzhodnoslovanske slovnice cerkvene slovanščine takratnega časa, poleg omenjene npr. še predhodni, dvojezično ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ – ГРАММАТИКА ДОВРОГЛАГОЛИВАГО ЕЛЛИНОСЛОВЕНСКАГО ЯЗЫКА iz 1591, in slovnico ГРАММАТИКА СЛОВЕНСКА Lavrentija Zizanija iz leta 1596.¹³ Sem spadajo značilni grafemi vzhodnoslovanske redakcije, npr. ъ, ы, ѣ, nosnik Ѧ kot grafični ekvivalent cirilskega я, večji е in ѡ – oba za zapis množinskih oblik (Smot. gen. pl. ТѢХЪ ѠТѢЦЪ, dat. pl. ТЫМЪ ВѢИМЪ : Sov. ѠТѢЦЪ, ВѢИМЪ). Poleg ligature ѡ za običajni digramni ѡу se upo-

¹¹ Več o vzhodnoslovanski slovnici cerkvene slovanščine in samem Smotrickem glej obsežno v: Nimčuk 1979: 7–111, ter v: Sgambati 1983: 114, Uspenski 1987: 201, Derganc 1986 /2/: 70–75, Jagić 1910: 29–30, Babič 1996/1997: 256–261, 2000: 37, 80–82.

¹² Zanimivo je, da je celoten naslov Sovičevega prevoda naveden v obeh fasciklih (v *Ms 185* v cerkveni slovanščini in latinščini s Sovičevim rokopisom, v *Ms 353* samo v latinščini), v samem primerku prepisane slovnice (*Ms 165*) pa ne.

¹³ O slovnica in gramatičnih spisih takratnega obdobja glej v: Jagić 1910: 23–30, Derganc 1986 /2/: 69–75, Uspenski 1987: 201, Sgambati 1983: 114, Babič 2000: 37–38.

rabljajo še štiri značilne grške črke α, ψ, φ, ῥ. »Sović« nad besednimi oblikami zapisuje vsa nadvrstična znamenja – akcente in pridihe, ki sicer že v samem izvorniku ne odražajo slovanskega naglasa, ampak temeljijo na grškem grafičnem sistemu in so umetno prenesena v slovansko maniro zapisovanja. Besedilo slovnice je pri »Soviću« napisano skoraj brez napak in izpričuje dobro poznavanje tako jezika kot zakonitosti vzhodnoslovanske cirilske pisave. Razlik v oblikah črk je malo; zanimivo je, da je »Sović« pri prepisu uporabljal dve obliki črke *t*: v azbučnem redu (2b) in na začetku slovnice je zapisoval »trojni« *t – m* (cirilski *t* s tremi nogami), nato pa je v deveti vrstici (29b) strani prešel na ustaljeno cirilsko obliko enojnega *t – т*, ki je edina v rabi tudi v samem izvorniku. K zapisovanju »trojnega« *t* se je ponovno vrnil na začetku strani (104b) in pri takem ostal vse do konca slovnice.¹⁴ Spremenjena je tudi ligatura *ц* (št), ki ima v »Sovičevem« prepisu v azbučnem redu in spremnem besedilu že vzhodnoslovanskorazličico *ц*, medtem ko je v samih cerkvenoslovanskih primerih ohranjena oblika *ц* iz izvornika.

Sović je prevedel celotno slovnico cerkvene slovanščine Meletija Smotrickega, katere sestavni deli so: pravopis (ὀρθογραφία), oblikoslovje (ἑτυμολογία), skladnja (σύνταξις), prozodija (προσῳδία) in na koncu poglavje o metriki. V celoti in v enakem vrstnem redu podaja vsebino slovnice tudi Matej Sović, pri tem pa je skušal posamezne opise strniti, tako npr. praviloma izpušča značilne (velikokrat »za razumevanje ne nujno potrebne«) vprašalne stavke iz slovnice Smotrickega (ki praviloma zadostujejo le oblikovanju besedila po načelu *vprašanj* in *odgovorov*, manj pa doprinesejo k razumevanju gramatičnih določil). Tako npr. izvorni gramatični opis tipa *Κολίκο ἕτῃς χᾶστῃ Γραμματικῇ* z odgovorom *Четыри скрчи на Чᾶсти Грамматικῇ сῃть четыри ...* in podobno. Štiri glavna poglavja pravopisa, oblikoslovja, skladnje in prozodije je naslovil s *Knjiga prva, druga, tretja* in *četrt* (latinsko *Liber Primus, Secundus ...*), posamezne razdelke v njih pa za razliko od Smotrickega na podpoglavja, imenovana *Glava 1, 2* itn. (latinsko *Caput I, II ...*). »Sovičev« cirilsko besedilo je na splošno vizualno strnjeno, saj so vse sklanjatvene paradigme (z izjemo začetnih paradig samostalnikov in pete sklanjatve pridevnikov) podane v vodoravni liniji, skloni si sledijo brez poimenovanj, izpisani so samo zaključki sklonskih oblik, npr.

ἕдин. Ζαχᾶρια, ρῖι, ρῖιι, ρῖιο, ρῖε, ρῖεю, ῥῖι itn.

/Smotricki svoje sklanjatvene paradigme podaja urejeno, vedno vertikalno – vse sklonske oblike so, ob vsakokratnem poimenovanju sklona, vedno izpisane v celoti./ Pri sklanjatvah Sović velikokrat ne navaja vseh primerov iz vzhodnoslovanske slovnice; v prepisu slovnice tudi ni značilnega okrajševanja z nadpisanimi črkami iz slovnice Smotrickega: besede v »Sovičevem« prepisu so praviloma predstavljene v celoti in ne v skrajšani obliki kot pri Smotrickem, npr. *Сmot. нижайше, всъ, ѿкончѣнїа, сѣтъи* : *Sov. нижайшемъ, всѣхъ, ѿкончѣнїа, свѣтъи* itn.

¹⁴ O problematiki *т* je na dnu druge strani slovnice (2b) izpisana kasnejša, skoraj popolnoma nečitljiva, opomba v latinščini (nekoliko jasnejša, prepisana s Kumerdejevimi rokopisi, je v prepisu *Ms 353* na strani /33b/ levo od osnovnega besedila): poleg že omenjenih dejstev (da je na trojno obliko črke ponovno prešel s stranjo 104, da se v izvorniku Smotrickega uporablja samo *т*) je zanimiv pripis, da je črka *t* enake oblike (*т*) že v Ostroški bibliji (Острожская библия) iz leta 1581.

Oblika »trojnega« *t – m* je v vzhodnoslovanski pismenosti ustaljena, saj je prisotna že v polustavni pisavi 14. – 15. stoletja in v kurzivi (*скорпису*) 15. – 18. stoletja (Čerepnin 1956: 244, 249 itn.).

Pomembnejša razlika in razkorak med slovnícama se pokaže že pri navajanju azbučnih redov, kjer Smotricki navaja samo cirilski azbučni red, Sović pa poleg tega (прѣписанъ Кѣриѣла) še glagolski (прѣписанъ ѿ ерѣмѣма). Oba osnovna azbučna reda (prvi je povzet po Smotrickem, drugi pa podaja nabor oglatoglagolskih znakov, značilnih za Karamanove rimske vzhodnoslovanizirane izdaje misala in brevirja) imata ob sebi še dodatno različico: cirilska je, po Sovićevih besedah, zapisana v stari, majhni cerkveni knjigi v Vatikanski knjižnici,¹⁵ glagolska pa v »во велии дръвней пѣкождѣ церковнѣи книзѣ ѿ прѣмѣдрагъ мѣжа« J. S. Assemanija, tj. okrogla glagolica.

V prvem poglavju pravopisa je Sović posamezna pojasnila k črkam iz izvirnika večkrat izpustil, včasih dodal nova, npr. da mnogi pisci palatalni polglasnik pišejo v sredini besede namesto apostrofa (спрѣсти мѣркиа) za zaznamovanje mehкости predhodnega soglasnika (npr. польза / utilitas : польный / campestris), da se ѣ izgovarja trdo kot latinsko *oi* ali *ui* itn.

V poglavju morfologije so opaznejše razlike pri imenski sklanjatvi, kjer so samostalniki tako kot v vzhodnoslovanski slovnici razvrščeni v pet sklanjatev. K skrčenemu prepisu slovnice nedvomno prispeva dodana samostojna predstavitev zaimka тѣй, тѣа, тѣе neposredno pred prvo sklanjatvijo.¹⁶ Ta prvina je v izvirniku pri vseh sklanjatvenih zgledih vedno navedena kot sestavni del vseh sklonskih oblik (za tak način predstavitev se je Sović odločil samo pri treh začetnih vzorcih imenske sklanjatve, nato pa je zaimenske oblike pred samostalniki opustil). Pri prvi sklanjatvi (samostalnikov *a*-sklanjatve ženskega spola) je Sović izjemoma dodal še dva vzorca sklanjatve samostalnikov moškega spola, oba z osnovo na velar (свѣдѣ, свѣдѣ) z ustrezno premeno v dat. in lok. sg. (свѣдѣ, свѣдѣ). Kasneje sklanjatvenih vzorcev ni več dodajal. Vrstni red gramatičnih števil Smotrickega je pri vzorcih zamenjal, tako da pri Soviću ednini sledi množina in šele nato dvojina (pri Smotrickem ravno obratno), dualne oblike so kot v izvirniku podane združeno po sklonih z enako obliko, torej skupaj nom., akuz. in vok. / gen. in lok. / dat. in instr. Sović je (redka) pojasnila Smotrickega tu pa tam tudi slovnično popravil, npr. iz množinske v dvojinsko obliko:

Smot. ѣ / и ѿ ѣще и во свѣхъ речѣнѣа слѣзѣхъ неразличнѣ помагѣма быти ѿбыкоша...
Sov. ... во свѣхъ Речѣнѣа Слѣзѣхъ неразличнѣ помагѣма быти ѿбыкоша ...

Spremembe je uvajal tudi pri končnicah posameznih sklanjatev, tako npr. pri samostalnikih ženskega spola *ja*-sklanjatve navaja v rodilniku ednine dve končnici, kot prvo -и iz trde sklanjatve (< *-y), kot drugo pravilno -а (Smotricki navaja samo slednjo), npr. мрежа, gen. мрежи жа, мрежи ... Sović pogosteje zapisuje w in e v množinskih oblikah, medtem ko je Smotricki ti dve grafični prvini zapisoval samo v genitivni in dativni obliki, bodisi v končnicah, npr. m. -wѣз/-ѣвз in -wмъ/-ѣмъ, ali v osnovi, npr. gen. pl. тѣхъ ѿремъ itn. Sović je rabo obeh grafemov razširil še v nom. /vok./ in akuz., pri e pa tudi v dat. in deloma v instr. množinskih oblik:

¹⁵ Ista pisava je v fasciklu *Ms 185* v razdelku *Alfabeto Slavo* na 25. listu navedena pod oznako *ferviano antico* (glej str. 157).

¹⁶ Sklanjatve tega zaimka Sović, za razliko od Smotrickega, pri zaimskih paradigmah ne navaja, čeprav sam zaimek na ustreznem mestu omenja.

Smot. тѣ снѡхи, тѣхъ снѡхъ, тѣ снѡхамъ, тѣа снѡхи, ѡ снѡхи, тѣми снѡхами, ѡ тѣ снѡхъхъ
Sović снѡхи, снѡхъ, снѡхамъ, снѡхи, снѡхи, снѡхами, снѡхъхъ;

Smot. тѣи іерее, тѣхъ іерей, тѣ іереемъ, тѣа іерей, ѡ іерее, тѣми іерейми и іерейи, ѡ тѣ іереехъ
Sović іерее рѣи, іерей рѣвъ, іереемъ, іерей рѣи, рѣе рѣи, рѣими рѣи, рѣехъ.

Pri peti sklanjatvi – pridevnikih – v rokopisu iz leta 1773 ni večjih razlik. Sklanjatvene paradigme so pri tej sklanjatvi, ki vključuje tudi števnike, ponovno podane v vertikalni obliki s členom тѡи, тѣа, тѡе v nom. in vok. vseh števil. Nekaj malega razlik je pri sklanjatvah števnikov, npr. Smotricki ima pri števniku ѣдинъ oblike imenske sklanjatve (npr. m. тѡи ѣдинъ, тогѡ ѣдина, томъ ѣдинъ ...), Sović pa poleg teh še oblike imensko-zaimenske sklanjatve (npr. m. тѡи ѣдинъ нѣи, ѣдина нагъ, ѣдинъ номъ ...) itn.

Zaimenske paradigme so v Sovićevi knjigi (tako kot samostalniki) podane v vodoravnem nizu, najprej edninske oblike za vse tri spole (m., f. in n.), nato po enakem principu še množinske in dvojninske. V vzhodnoslovanskem izvorniku je pri prikazu osnovna predstavljena kategorija spol, zato so najprej razvrščene vse oblike (sg., pl. in du.) za moški, nato za ženski in enako za srednji spol. Sklanjatve zaimka тѡи, тѣа, тѡе pri Soviću na pričakovanem mestu ni (glej str. 153).

Med ponesrečenimi poglavji slovnice Meletija Smotrickega je gotovo prikaz glagolskega sistema, v labirintu katerega se je skorajda nemogoče znajti. Ne le da mrgoli časov, katerih oblike so izpisane posebej pri povednem, velelnem, želelnem, pogojnem, podrednem (наклонѣніа подчинителнагъ, npr. да чтѣ) in neopredeljenem naklonu, tj. nedoločniku (наклонѣніа неопредѣленнагъ, npr. честѣ, читѣти, читаѣти) – vse te oblike so nevedene najprej pri tvornem in nato še pri trpnem načinu, ampak se oblike posameznih cerkvenoslovanskih preteklih časov mešajo med seboj (npr. прешѣдше: читѣ, читѣлъ/читѣла/ло, читѣше ...; мимошѣдше: читѣ, читаѣлъ/ѣла/ѣло, читѣше ...; непередѣлно: прочтѣхъ, прочѣлъ/лѣ/лѣ, прочтѣ ... itn.). Preobilico časov je v svojem prevodu povzel tudi Sović, vseeno pa je uvedel tudi nekaj sprememb. Tako je npr. pri nepravilni spregatvi (tj. atematskih) glagolov namesto palatalnega redukcijskega vokala v oblikah 1. sg. ѣсмь, вѣсмь ... (iz slovnice Smotrickega) pri nekaterih glagolih zapisoval velarni redukcijski vokal, npr. ѣсмь, vendar вѣсмъ, ѣсмъ ... Večkrat je zamenjal poimevanjanji прешѣдше (pretekli dovršni čas) in прѣходѣдше время (nedovršni pretekli čas) med seboj, tako da prvo uporablja za oblike drugega in obratno. Poudariti pa velja, da niti pri Smotrickem niti pri Soviću omenjena časa po oblikah ne ustrezata nekdanjima aoristu in imperfektu. Pogosto se med oblike teh dveh preteklih časov vrinjajo oblike perfekta, še posebno v 2. sg., kjer Sović po pravilu dodaja kot vez sedanjiško obliko glagola **byti*, npr. тѣи чѣлъ ѣи, члѣ, члѣ (Smotricki vezi pri ustreznih časih ne navaja vedno, npr. pri istem času чѣлъ, члѣ, члѣ). Povsem umeten čas v slovnici Smotrickega je t. i. мимошѣдше время, npr. pri tvornem načinu наклонѣніа изъавителнагъ: читѣ, читаѣлъ/ѣла/ѣло, читѣше ...; наклонѣніа подчинителнагъ: да вѣхъ читаѣлъ/ѣла/ѣло, вѣ ѣи: лѣ/лѣ ...; pri trpnem načinu наклонѣніа молѣтелнагъ: ѣще вѣхъ читаѣнъ вѣи, нѣ/лѣ, нѣ/лѣ ... itn. Neskladnost in nefunkcionalnost tega časa je začutil tudi sam Sović, zato je njegove oblike zapisal samo pri povednem naklonu tvornega načina prvega glagola (читаѣхъ: тѣаѣлъ, тѣаѣла, лѣ ѣи, читаѣше ...), nato pa ga v svojo predelavo vzhodnoslovanske slovnice sploh ni več uvrščal. Pri sedanjem in preteklem času nedovršnih gla-

golov je dopisal tudi svoje pojasnilo, da so stari pisci v 1. du. poleg oblik na *-va* pisali tudi *-ma*, prg. читáева вѣ, читáема мѣ; читáхова вѣ, читáхома мѣ ...

Pri nepregibnih besednih vrstah je zanimiva zamenjava poimenovanja za *prislov* (namesto oblike нарѣчїе se je Sović odločil za надглаголіе), v podpoglavju ѿ Прєдлѣзъ je izpustil pojasnila o sklonskih vezavah predlogov itn. V vseh poglavjih pa je vnašal svoja dodatna pojasnila, tipa Союзи ждо, ѿ жде ѡсѡбнии ничтѡ знаменїюмъ, сложєннїи же съ мѣстоимєннїи знаменованїе ѿмъ измѣнїаюмъ.

Fascikla Ms 185 in Ms 353. Vsebina *prvega* fascikla (*Ms 185*) je v rdeči mapi shranjena knjiga trde vezave, višine 29 cm, širine 21 cm in debeline 2 cm. Knjiga je dobro ohranjena, rahlo načeto, odlepljeno je samo hrbtišče. Večina listov v knjigi je velikosti 28 x 20 cm, vmes pa je vpelih po več sklopov z listi manjšega formata. V fasciklu je skupno 92 listov. V *drugem* fasciklu (*Ms 353*) je 40 prepognjenih pol (višine 34 cm in širine 42 cm), ki skupno tvorijo 80 listov (širine 21 cm).¹⁷

Vsebina fascikla Ms 353 je pregledno razporejena po polah. Prvi dve poli (= 4 listi = 8 strani; 1a–4b) zaobjema besedilo Blaža Kumerdejeja *Praefatio Editoris Ad Lectores Slavos*.¹⁸ Rokopis je droben in težko berljiv, v besedilu, ki je razporejeno samo na desni polovici strani (na levi so izpisani popravki oziroma dodatki k osnovnemu tekstu), pa je ogromno napak, popravkov in črtanj. Vsebina naslednjih štirinajstih pol (= 28 listov = 56 strani; 5a–32b) je enaka vsebini iz fascikla *Ms 185*, saj gre le za njegov delni prepis. Skupna vsebina se prične z latinskim naslovom Sovičevega prevoda slovnice Smotrickega (glej desni naslov na str. 157) in se nadaljuje z že omenjenim uvodom *Lectori Dalmatae / Mattheuf Sovich Cathedralis Ecclesiae / Auxeren. Archidiaconuf* (21 strani; 6a–16a /v katalogu Rokopisne zbirke z numeracijo 1–21/), s komentarji v italijanščini k zapisom v različnih pisavah (18a; 17. list je prazen) in s štirimi pismi v italijanščini iz korespondence (na straneh 18b–32b)¹⁹ med Matejem Sovičem in Albertom Fortisom (zadnje pismo ni dokončano, napisano je samo do *Impropriae omnes ...* na sedmi strani pisma v fasciklu *Ms 185*). Zadnje besedilo v fasciklu je prepis Sovičevega latinskega prevoda slovnice Smotrickega, ki je razporejen na 24 polah (združenih po 6 x 4 pole = 48 listov = 96 strani; 33a–80b)²⁰ in ni dokončan (»Sovičev« prevod slovnice je prepisan do sredine 88. strani). Zadnji navedeni primer v prepisu je:

Ѡдин. Мѣж. Читáвѣй, ѿ прочетшїи. Жєн. читáвшад. Ср. читáвшее.

Præt. indefiniti qui quæ quod legit.

Zanimivo je, da se je prav v zadnji cirilski vrstici prikradla napaka: druga oblika za moški spol прочетшїи je v Sovičevem prevodu zapisana pri naslednjem primeru; pravilni zapis v slovnici pa je:

Ѡдин. Мѣж. Читáвѣй, ѿ читáвшїи. Жєн. читáвшад. Ср. читáвшее.

¹⁷ V katalogu Rokopisne zbirke je šeštevok 81 strani napačen.

¹⁸ Kumerdejevi sta tudi dve opombi v prepisu Sovičevega prevoda slovnice, prva (na str. 33b) je prepisana iz predloge v *Ms 165* (glej str. 5, op. 14), druga je izvorna Kumerdejeva (na str. 34a): navaja tri cirilske primere z latinskimi ustreznici (члєтъ densus, члєтъ pars, крѡвъ tectum) iz slovnice Smotrickega, ki jih je »Sovič« pozabil uvrstiti na ustrezno mesto v besedilu (ostali manjkajoči primeri so s Kumerdejevo pisavo pripisani kar nad vrstico v samem besedilu).

¹⁹ Numeracija v katalogu Rokopisne zbirke (19a–33b) je napačna.

²⁰ Ponovno je napačna numeracija v katalogu Rokopisne zbirke (34a–81b).

Prepoznavne značilnosti fascikla *Ms 353* so:

- vsa besedila v fasciklu (razen prvega, Kumerdejevega dela) so prepisi predlog iz fascikla *Ms 185* ali Sovičevega prevoda slovnice (*Ms 165*); prepisana besedila sta pisala dva prepisovalca: prvi je prepisal latinski uvod k slovnici in vsa preostala besedila iz fascikla *Ms 185*, drugi pa Sovičev latinski prevod slovnice iz *Ms 165* (pri tem je potrebno poudariti, da rokopis slovničnega dela v *Ms 353* in *Ms 165* ni isti);
- prepisovalca sta iz izvornikov prepisala izključno latinski oziroma italijanski del besedila (tako je iz *Ms 185* prepisan samo latinski naslov prevoda slovnice, ne pa tudi cerkvenoslovanski; na listu 18a so podani samo komentarji k zapisom iz izvornika, samih zapisov pa ni; prav tako v prvem, tretjem in četrtem pismu korespondence niso izpisani primeri različnih pisav, bodisi cirilskih, glagolskih ali neznanih črkopisov; na vseh teh mestih je v besedilih prazen prostor); prepisan je tudi samo Sovičev latinski prevod slovnice (ne pa tudi cerkvenoslovansko besedilo), vendar tokrat za razliko od predhodnih besedil z vsemi cerkvenoslovanskimi primeri v slovnici;
- vsa besedila v fasciklu (razen Kumerdejevega *Praefatio* ...) so lično urejena: neznana prepisovalca sta na vsaki strani predhodno s svinčnikom zarisala meje podolgovatega pravokotnika, v katerega sta kasneje zapisovala besedilo; pravokotnik je od zunanega roba lista odmaknjen od 5,5 cm do 6 cm, od notranjega 3 cm; pri prepisu sta povzemala tudi vizualno razporeditev besedila iz izvornika (npr. Sovičevega latinskega uvoda);
- pisavi besedil sta čitljivi, kar deluje vizualno blagodejno v primerjavi z izvornimi rokopisnimi izdelki v medsebojni korespondenci med Sovičem in njegovim prijateljem iz fascikla *Ms 185*.²¹

Vsebina fascikla *Ms 185* je obsežnejša, predvsem pa so v njem shranjena originalna besedila (Sovičev latinski uvod, pisma in sestavki različnih avtorjev).²² V primerjavi s fasciklom *Ms 353* manjkata samo: – besedilo Blaža Kumerdeja na začetku, in – nedokončani prepis Sovičevega latinskega prevoda slovnice na koncu fascikla (glej razvrstitev vsebine rokopisnih enot na str. 163–164). Na prvi strani (za notranjo platnico) je izpisan naslov Sovičevega prevoda slovnice Smotrickega v cerkveni slovanščini in latinščini:

²¹ Pripravlja se prevod vsebine obeh fasciklov. Prav zaradi jasnega in čitljivega zapisa v fasciklu *Ms 353* bo prevanjanje, vsaj skupne vsebine, precej olajšano.

²² V obeh preostalih rokopisnih enotah (tako v *Ms 165* kot v *Ms 353*) so ohranjeni samo prepisi različnih besedil. Izjema je originalno Kumerdejevo besedilo v fasciklu *Ms 353*.

ГРАММАТИКА
СЛАВѢНСКАЯ
Мелетіа Смотріскаго
Мнѣха Русейскаго Чина Стѣлаго
Басіліа Великаго
Во Вилнѣ дѣф. і изданна
нынѣ
Матфеѣмъ Совичемъ Цресаниномъ
Архидіакономъ Осѣрскимъ
Латински Превѣдена /
нѣкимъ въ стѣхъ Вилѣхъ смотрѣнемъ
многимъ кратости ради изъатымъ
нѣкимъ въ стѣхъ Вилѣхъ смотрѣнімъ
приложенымъ / малымъ измѣненымъ.
Во Венетіи

GRAMMATICA
SLAVONICA
Meletii Smotriski
Monachi Rutheni Ordinis S.
Basilii Magni
Vilnæ 1619 edita,
nunc
a Mattheo Sovich Chersensi
Archidiacono Auxerensi
Latinè explanata,

pluribus brevitatis causa rejectis,
nonnullis Sacrorum observatione Bibliorum
additis, paucis immutatis
Venetiis

Na isti strani (1a) je kasnejši in z drugo pisavo izpisan latinski zapis (z nekaterimi italijanskimi primesmi) v sedmih vrsticah o usodi slovnice, ki jo je po smrti obeh dobrih mož (Sovića in Fortisa) shranil takratni škof Camutius.

Z drugim listom se prične Sovičev latinski uvod *Lectori Dalmatae* ... (na 39 straneh; 2a–21a; v katalogu Rokopisne zbirke 1–39). Besedilo je izpisano s Sovičevim rokopisom (glej str. 150, op. 7). Sledijo trije prazni listi.

Vsebina 25. in 26. lista je v katalogu Rokopisne zbirke zabeležena kot *Alfabeto Slavo*, saj so na vsega treh straneh v zgoščeni obliki predstavljene različice slovanskih črkopisov in črkovni nizi iz različnih ohranjenih spomenikov. Na *recto* strani (25a) in do približno polovice *verso* strani istega lista je v osmih kolonah predstavljenih šest črkopisov (v sedmi in osmi koloni so navedena poimenovanja črk in latinske ustreznice):

- hrvaška glagolica, običajna v kodeksih, rokopisih in tiskanih knjigah (*Alfabeto Slavo Gerolimiano / usato comunem' te nelli Codici / MSS. e libri stampati*); priča smo Sovičevemu neobjektivnemu navajanju črk: navedeni so namreč glagolski znaki, značilni za Karamanovi tiskani izdaji misala in brevirja in ne znaki, ki so se v hrvaški glagolski tradiciji uporabljali v rokopisnih in tiskanih delih do 17. oziroma 18. stoletja ali natančneje do izida Levakovičevega brevirja iz 1648; črkovni niz je izdelan po azbučnem redu iz Karamanovega bukvarja iz 1739 (in prilagojen cirilskemu iz vzhodnoslovanske knjižne tradicije), zato so ustaljenim glagolskim znakom dodane črke: ѧ = cir. і, ѡ = cir. ѡ, ѧ̄ = cir. ы, ѧ̇ = cir. ѣ, ѧ̈ = cir. е, ѧ̉ = cir. w in tako za hrvaško redakcijo kot za vzhodnoslovanizirane izdaje značilni ѡ; [šć] = cir. ѡ; tako kot v Karamanovem azbučnem redu manjka tudi tu črka ѧ̇ = cir. ѣ (Babič 1998/1999: 77 in 2000: 94);
- tri cirilice: *Cirilliano usuale, ferv.ºº antico* (iste črke navaja Sović tudi v latinskem prevodu slovnice z oznako »iz stare, majhne cerkvene knjige v Vatikanski knjižnici«; glej str. 153) in *serviano*;
- okrogla glagolica, kakršna je v stari knjigi iz 11. stoletja J. S. Assemanija, knjižničarja vatikanske knjižnice (*Lo stefso dell' Antico Codi/ce di Monsig.º Giuseppe fimo/nio Afsemani: Custode della / Biblioteca Vaticana dell' undecimo secolo*);

- majuskula hrvaške glagolice, natisnjena v Senju leta 1508 (*Majuscule de libri stampati a fegna nel 1508*), z nekaterimi, za takratno obdobje, značilnimi latinskimi inicialami, npr. B, M, N, O, P, R, S U, in z istim znakom za *ě* in *ja* – ²³
Na preostanku (25b) strani so predstavljene različne pisave (pri vseh, razen pri prvi, so navedene tudi latinske ustreznice):

- ✧ grška antična (*Specimen characterum Graecum antiquorum ex MS. Alexandrino / Psal. i.v.i.*);
- ✧ gotski črkopis (*Alphabetum Gothicum ex Dureto*);
- ✧ tabela pisave s strani 142 pri Mauru Orbiniju (*Apprefso Mauro Orbino pag.^a 142. leggesi, e si produce la Tabella / »Noi aggiungeremo qui alcune lettere, che i Marcomasini adopravano etc.*);²⁴
- ✧ tabela slovanske glagolske pisave, ki jo je napravil Mauro Orbini in jo poimenoval *bukvica* (*Tabella del carattere slavo Gerolimiano di Mauro Orbino, chiamato da lui Buchuiza*).

Podobna predstavitev slovanskih azbuk kot na 25. listu je tudi na strani (26a), kjer se v petih kolonah razvrščajo naslednje pisave (azbučni nizi niso dokončani, navedenih je samo 28 črk vsake pisave, zadnja je μ):

- hrvaška glagolica, običajna v kodeksih, rokopisih in tiskanih knjigah (*Caratteri Slavi Gerolimiani / Li più usati e ne' Codici, e / nelle impresioni*);
- majuskula hrvaške glagolice iz Senja 1508 (*Majuscule delle impresioni di fegna 1508*);
- okrogla glagolica Assemanijevega evangelija (*Dell' Antico Codice Afsemani*);
- črke iz stare knjige A. Fortisa, ki se razlikujejo od običajnih glagolskih črk (*Del Codice ant/ico Fortif oltre / il carattere comune*) – glagolica trikotaste oblike;
- pisava iz Sovičeve knjižice, v kateri je Apokalipsa v cirilici iz leta 1443 (*Del Codice piccolo mio in cui / l'Apocalifse con carattere / Cirilliano circa l'anno 1443*) – izpisana pisava je glagolica na prehodu v kurzivo.

Prve tri pisave (hrvaška glagolica, majuskula hrvaške glagolice in okrogla glagolica) so ponovljene z lista (25). Poimenovanja pisav in spremno besedilo k njim (verjetno pa tudi vse navedene črkopise) je pisala ista roka kot naslov (1a) in latinski uvod na straneh 2a–21a (po vsej verjetnosti Sovičeva).

Naslednji sklop sestavljajo trije listi (prvi je v celoti nekoliko manjši, preostala dva pa sta ožja samo po širini, medtem ko je višina listov enaka ostalim v fasciklu). Vsi trije so popisani samo na *recto* straneh (27a, 28a, 29a), njihova vsebina pa je podobna: na vsakem izmed njih je izrisan po en zapis v neznani pisavi (prvi v treh vrsticah

²³ Pri navedenih pisavah je predstavljena prva – hrvaška glagolica, zato so njej prilagojene vse nadaljnje: popolna (40 črk) je tako samo še prva izmed cirilskih – *Cirilliano usuale* (nosnik \mathfrak{a} je naveden kot različica črke \mathfrak{u} , nosnik \mathfrak{a} pa kot različica \mathfrak{u}), ostale so številčno skromnejše, npr. *serviano antico* – 36 črk /manjkajo znaki za *joto*, *ot*, *psi* in *ižicol*, *serviano* – 32 črk /pisava je verjetno različica *bosančine*; manjkajo znaki za *joto*, *jery*, *jer*, *omego* in štiri značilne grške črke \mathfrak{a} , \mathfrak{v} , \mathfrak{o} , \mathfrak{v} /, okrogla glagolica – 38 črk /majkata *ksi* in *psi*; nosnik \mathfrak{e} (e) je naveden pri \mathfrak{z} (e), \mathfrak{h} (o) pa pri \mathfrak{u} (u)/, majuskula hrvaške glagolice – 26 črk /manjkajo nekateri znaki, npr. \mathfrak{d} (dz), *jota*, \mathfrak{f} (f), \mathfrak{o} (ot), \mathfrak{st} (st), znak(a) za polglasnik l in znaki, ki so tuji hrvaški redakciji cerkvene slovanščine: znak za *jery*, večji e, *omego* in značilni grški grafični znaki \mathfrak{a} , \mathfrak{v} , \mathfrak{o} , \mathfrak{v} /.

²⁴ Ni jasno, katero besedilo je imel Matej Sović v mislih; morda Orbinijevo *Il regno degli Slavi* (Pesaro, 1601).

navpično od spodaj navzgor, drugi v eni vrstici prav tako navpično, a tokrat od zgoraj navzdol, tretji pa vodoravno v stolpiču z 9 vrsticami). Pri vseh treh zapisih je podano kratko pojasnilo v italijanščini o tem, kje se posamezen zapis nahaja (npr. prvi v Prologu, 150 milj od Zadra po kopnem, drugi verjetno na Lošinj u itn.), oziroma kratka notica o značilnostih pisave. Pisava italijanskih pojasnil je bodisi Fortisova – na strani 27a (zapis v neznani pisavi s te strani je izpisan tudi v njegovem pismu Soviču z dne, 10. avgusta 1773), bodisi Sovičeva – na strani 29a in morda prva vrstica pojasnila na strani 28a (medtem ko je rokopis druge vrstice neznan).

Korespondenca med Matejem Sovičem in Albertom Fortisom je razporejena na straneh 30a, 31b, 36a–54b, (list 55 je prazen), 56a–82b.²⁵ Od desetih pisem sestavlja neposredno korespondenco med omenjenima dopisovalcema sedem oz. osem pisem (od katerih je Fortisovo samo eno).²⁶ Pisma si ne sledijo kronološko.

1. Sovičevo pismo Fortisu – Osor, 5. marec 1772 (ena stran; 30a):

L'Amico carijsimo

L'altro giorno mi diedi L'onore di scrivervi ...

Sledi nekaj praznih listov (31–35), od tega je 31. list dejansko razvita ovojnica pisma, na katerem je na (31b) pod naslovnikom A. Fortisom – Venezia – še vedno opaziti ostanke poštnega žiga,²⁷ na strani (32b) pa so trije zapisi: nečitljivi (nedvomno kasnejši) trovrstični v italijanščini in dva, izpisana s svinčnikom in skoraj zbledela, prvi spominja na cirilico, drugi je latinični.²⁸ Nekakšen (skoraj popolnoma nejasen) zapis, verjetno pa v italijanščini, je tudi na strani (34b).

2. Fortisovo pismo Soviču – Arbe, 10. avgust 1773 (16 strani; 36a–43b):²⁹

A. C.

Ieri solamente da Veglia ò recuperato il plico di Fogli ...

3. Sovičevo pismo Fortisu – Osor, 13. september 1773 (22 strani; 44a–54b):

Amico Carijsimo

Vi confesso con ingenuità: La vostra Censura veram'te rigorosa ...

4. Sovičevo pismo Fortisu – Osor, 3. december 1770 (16 strani; 56a–63b):

Molto Rdo' Prě e Sig.^{re} Prě Colmo'

Oggi ricevo la lettera della P. V. M. R. in datta delgi 10 9bre con due Stampiglie...

5. Sovičevo pismo Fortisu – Osor, 12. maja 1771 (4 strani; 64a–65b):

Molto Rdo' Prě e Sig.^{ra} Prě Colmo'

Che talvolta tardi capitino le nostre lettere non ě moraviglia ...

6. Sovičevo pismo Fortisu – Osor, 2. avgust 1772 (2 strani; 66a–66b):

Amico Carijs.^{mo}

Voi mi fate insuperbire, sete ben pontuale e gentile ...

²⁵ V katalogu Rokopisne zbirke se je prikradla napaka (30a, 31b, 36a–55b, 57a–83b).

²⁶ V pripravah je strokovni prevod vseh pisem iz italijanščine v slovenščino, zato se v samo vsebino pisem v tokratnem članku ne spuščam. Pri vsakem pismu navajam samo število strani in zaradi lažje razpoznavnosti začetno vrstico pisma.

²⁷ Ovojnica spada k prvemu Sovičevemu pismu; pri obeh listih (30 in 31) so namreč še vedno jasno začrtani enaki obrisi štirikratne prepognitve.

²⁸ Listi 32–35 so bili predhodno (verjetno v času nastanka zapisov) dvakratno pripognjeni, zato pisavi, izpisani s svinčnikom, potekata vsaka v svojo smer.

²⁹ Listi so nekoliko manjši kot pri ostalih – Sovičevih – pismih (20 x 19 cm).

List 67 je ponovno razvita ovojnica pisma z naslovnikom A. Fortisom – Zara – in ostanki poštnega žiga (67b) in z dodatnim trovrstničnim pripisom neznane pisave.³⁰

7. Pismo brez podpisa – 23. december 1772 (4 strani; 68a–69b):

Lettera mia ad un Amico da Zara, che mi scrijse di comi[s]ione ...

Rokopis je po mojem mnenju Sovičev, enak kot v naslovu (1a), latinskem uvodu *Lectori Dalmatae* ... (2a–21a) in razdelku *Alfabeto Slavo* (25a–26a).³¹

8. Pismo Mateja Karamana Marcu Foscariniju – 2. decembra 1754 (6 strani; 70a–72b):

Lettera Scritta di Monf. Arci: di Zara. Matteo Caraman a S. ... Marco Foscarini Riformatore dello Studio di Padova ...

9. Prepis pisma monsignora Gabriela Palkovicha – 24. julij 1754 (5 strani; 73a–75a): Copia di Lettera di Mons. Gabriele Palkovich ... scritta al. Prov. Gule de Monaci Basiliani Ruteni.

Pismo je napisano s Karamanovim rokopisom.

Prijetna popestitev celotnega fascikla predstavlja zapis Hasanaginice v cirilici, na žalost samo ene strani s prvimi 34 vrsticami balade (76a). Zapisana je v ljudskem jeziku, vendar pa v pravopisu vzhodnoslovanske redakcije cerkvene slovanščine, ki se potrjuje v rabi dveh polglasnikov – љ in љ, jata – љ, jery – љ, љ, ligature s namesto љ (drugi – digramni – znak se v besedilu uporablja samo na začetku besede ali samostojno), vzhodnoslovanskega grafičnega znaka za j – љ in v zapisovanju pridihov nad samoglasniki (vendar brez naglasnih znamenj). Posebnost je »trojni« *t – m*. Prepis Hasanaginice iz fascikla *Ms 185* (pisava je ista kot v »Sovičevem« latinskem prevodu slovnice Smotrickega /*Ms 165*/ in ni Sovičeva) podajam v celoti, kot zanimivost pa še Fortisovo različico v latinici iz 1774.³²

Что се бѣли въ горѣ зеленой?
Аль се снѣзи, аль се лавстови?
Да се снѣзи вѣщбы ископнали,
Лавстови вѣщбы полетили.
Ни се снѣзи, ни пѣ се лавстови,
Него Члтор Агїе Асанъ Аге.
Онъ болѣ оу ранами лютымъ
Облази га матеръ, и сестрица,
А любовца ѡ стыда не могла.
Кадли мѣ не ранами болѣ было
перъ поруча вѣрной любви своной:
Не чекай мѣ въ дворѣ бѣломѣ,

Scto se bjeli u gorje zelenoj?
Al-fu snjezi, al-fu Labutove?
Da-fu snjezi vech-bi okopnuli;
Labutove vech-bi poletjeli.
Ni-fu snjezi, nit-fu Labutove;
Nego sciator Aghie Asan-Aghe.
On bolu-je u ranami gliutimi.
Oblaziga mater, i sefstrica;
A Gliubovza od stida ne mogla.
Kad li-mu-je ranam' boglie bilo,
Ter poruca vjernoj Gliubi svojoj:
Ne cekai-me u dvoru bjelomu,

³⁰ Ponovno nas enak štirikratni pregib lista opominja, da razvita ovojnica pripada *sedmemu* (verjetno Sovičevemu) pismu.

³¹ Poudariti moram, da je določevanje rokopisov v fasciklu težko, saj se duktus (predvsem) Sovičeve pisave precej spreminja glede na to, ali je njegov izdelek zapisan v lepopisu (npr. naslov in latinski uvod na začetku fascikla) ali pa gre za hiter popis podatkov (npr. pojasnili k zapisoma v neznani pisavi na str. 28a in 29a, *prvo* Sovičevo pismo itn.). Spremembo pisave pogojujejo verjetno tudi utrujenost, razpoložljivi čas za pisanje, izbira različnih pisalnih sredstev, morda celo naveličanost ...

³² Xalostna pjesanca plemenite Asan-Aginize, iz: *Hasanaginica* ... 1975: 23–24.

Ни въ двора, ни въ рода моме. Кадъ Кадвна рѣчи разумѣла Иошъ је јадна въ той мысли стала, Јека стаде когна око двора: И повиже Асанъ Агиница Да вратъ ломе кале низъ пенжере За ниомъ трѣхъ двѣхъ хцьерѣхъ дѣвойкѣхъ: Врати намъ се мила майко наша; Ни је ово бабо Асанъ Аго, Вещъ даижа Пинторовициъ Беже. И врати се Асанъ Агиница, перъ се виса вратъ око врата: Да! мой брато, велике срамоте! Гди ме шалѣ ѿ пеперо дице. Бѣже мвчи, не говори нишъ ништа. Вещъ се маша въ жепѣхъ свионе, И вадди ниой книгъ вопрошчѣниа, Да оузимале подъ псно вѣнчанѣе Да гре съ нѣме майци въ за праге. Кадъ Кадвна книгъ провчила, Два је сына въ чело любила, А двѣхъ хцьерѣхъ въ рсмена лица	<i>Ni u dvoru, ni u rodu momu. Kad Kaduna rjeci razumjela, Josc-je jadona u toj misli stala. Jeka stade kogna oko dvora: I pobjexe Ašan-Aghiniza Da vrât lomi kule niz penxere. Za gnom terçu dve chiere djevoike: Vrati-nam-se, mila majko nafcja; Ni-je ovo babo Ašan-Ago, Vech daixa Pintorovich Bexe. I vrâtife Ašan Aghiniza, Ter se vjescia bratu oko vrâta. Da! moj brate, velike framote! Gdi-me saglie od petero dize! Bexe muçî: ne govori ništa. Vech-ve mâfcia u xepe svione, I vadi-gnoj Kgnigu oprofschienja, Da uzimglie podpunno vienčanje, Da gre s' gnime majci u zatrage. Kad Kaduna Kgnigu prouçila, Dva je sîna u çelo gliubila, A due chiere u rumena liza:</i>
--	---

10. Nedokončano Sovičevo pismo Fortisu – 20. september 1773 (12 strani; 77a–82b):

Mi pare impossibile Amico mio amatissimo, vi poſsa piacere la mia Copia della Canzone ...

s problematiko jezika v Hasanaginici.

Proti koncu fascikla *Ms 185* so vpeti štirje listi; vsi štirje nekoliko manjši od ostalih, višine 23 cm in širine 17 cm. Naslov razdelka je *Voci illiriche* – poskus slovarja hrvaških besed v razmerju do angleških, italijanskih, latinskih in grških (7 strani; 84a–87b). Pregledovalcu slovarja je kmalu jasno, da je v njem poskusna, neizčiščena različica slovarja (morda je najprimernejša oznaka *začetni osnutek slovarja*), saj je črkopis na teh listih neugleden in nečitljiv, veliko je popravkov, gesla še zdaleč niso prevedena v vse naštete jezike itn. Po pisavi sodeč sta avtorja razdelka dva; različni pisavi oblikujeta dve zaključeni enoti slovarja (druga je verjetno k razdelku priložena naknadno):

- prva roka je pisala besedne primere z ustrezniciami v različnih jezikih na prvih dveh listih oz. na prvih treh straneh (84a–85a); stran (85b) je prazna, s čimer je še jasneje začrtana ločnica med prvo in drugo enoto razdelka; za "pokušino" posredujem nekaj izbranih besed s prevodi:

Mali picciolo; Ingl. *small*.

Izvoditi, voditi; votare, cacciar fuori.

Aden Inferno; Greco, ἄδη.

Skrigna, skrigniza, cassa, scrigno. Scrinium.

Sin, sinko, figlio. Ingl. son.
Kokos, Gallina. Venez. Cocca.
Maslo, burro. Ven. Smalzo.
Babo, padre, babbo.
Bivol bufalo, Lat. bubaluſ.
Teplo, caldo. Lat. Tepiduſ.³³

- druga roka³⁴ je oblikovala besedilo na preostalih dveh listih oz. štirih straneh razdelka (86a–87b), kjer so poleg samih prevedenih besed navedeni tudi primeri njihove rabe, npr. Bisáto. Anguilla. – бизапи³⁵ fuggire bixáti
Exempl.

Bixi od tanza, mâ Garlize;
Fuggi dalla danza, mia Tortonella.

Zadnji popisani strani v fasciklu *Ms 185* sta vsebinsko delno povezani; na obeh straneh (88a in 89a; *verso* strani sta prazni) je namreč izpisana krška različica istroromunskega Očenaša.³⁶ Na strani (88a) je najverjetneje izpisana prvotna verzija tega besedila: *Çiaççe nosstru, carle jesti in Çer, svetase nume attev ...* (Pod vsako od šestih vrstic z istroromunskim besedilom je z isto pisavo predstavljena latinska različica *Pater noster, qui es in Coelis. Sanctificetur nomen tuum ...*, na dnu celotnega besedila pa še kratek slovarček latinsko – istroromunskih ustreznice, npr. *Nomen – nume, Deus – Domnu, pater – çiaççe, filius – figl'* itn.). Drugi zapis (na strani 89a) z naslovom *Pater noster in dialetto Poglizano dell' Isola di Veglia* sln. Očenaš v poljiškem narečju z otoka Krka je petvrstični, pravopisno nekoliko popravljen, prepis omenjenega istroromunskega Očenaša s strani 88a (pisava prepisa je ista kot na prvih dveh listih razdelka *Voci illiriche*, tj. na straneh 84a–85a, naslov pa je, verjetno kasneje, izpisal sam Alberto Fortis):³⁷

Çiaççe nostru, carle jesti in Çer, sveta se nume attev: neca vire / Cragliество attevo: neca fie voglia attà cum jaste in Çer, assa si / pre pemint. Prà anostra desvacazi dà a noi astes. Si prostà / a noi dughe anostre cum si noi prostam lù duxniç anostri. Si / nù lasa noi accàda in napast: nego osloboda nos de rev. Amen.

Obe različici Očenaša (88a in 89a) z latinskim prevodom in s seznamom latinsko – istroromunskih besed (88a) sta nastarejša do sedaj znana zapisa krškoromunskega besedila (Muljačić 1976: 53–54).

³³ Ker trenutno še nisem ugotovila, ali ima »nemarno« podčrtavanje besed morda vseeno kakšen smiseln pomen, sem to grafično prvino ohranila kot je v izvorniku.

³⁴ Ista roka je izpisala tudi kratek latinski zapis v istem fasciklu pod naslovom na strani (1a); glej str. 157.

³⁵ Zanimivo je, da so primeri posameznih besed izpisani tudi v cirilici samo v delu razdelka, ki ga je ustvaril drugi zapisovalec (torej na straneh 86a–87b), ne pa tudi na prvih dveh listih (84a–85b), kjer tudi sicer ni najti cirilskih zapisov.

³⁶ Za namig na istroromunsko različico Očenaša in Muljačićev članek se zahvaljujem Robertu Grošlju.

³⁷ Obe različici Očenaša, prva z latinsko – istroromunskim slovarjem na str. 88a in druga – prepis na str. 89a, sta navedeni v: Muljačić 1976: 54–55. Tu navajam le pravopisno popravljeni prepis s strani 89a. Pisavi obeh Očenašev sta različni, nobena pa ni niti Fortisova, niti Sovičeva. To potrjuje tudi Željko Muljačić, ki meni, da je prvo različico, pri kateri je oblika črk debela, pravopis pa nedosleden, na prošnjo M. Soviča ali A. Fortisa (skupaj z latinskim prevodom in s slovarčkom) zapisal bodisi kak vaški župnik ali drug človek, ki je bil več pisanja. S tem se je ohranilo besedilo v tem »eksotičnem« narečju (Muljačić 1976: 53).

Pod drugo različico Očenaša (89a) je osemvrstični zapis v francoščini *Le premier jour de May les garçons amoureux ont la coutume de planter / avant le lever du Soleil dans les petites places de la ville ...*³⁸

Poslednji trije listi (90–92) so prazni (slednji je dejansko notranja platnica).

* * *

Na koncu predstavitve Sovičeve zapuščine v Rokopisnem oddelku NUK v Ljubljani prilagam dve razpredelnici: v prvi sem vzporedno razvrstila vsebino vseh treh rokopisnih enot, v drugi pa sem skušala opredeliti in določiti različne pisave (hkrati tudi nekatere zapisovalce) posameznih pisem, zapisov, prepisov itn. v opisanih rokopisnih enotah.

RAZVRSTITEV VSEBINE ROKOPISNIH ENOT		
Sovičev latinski prevod slovnice Smotrickega (M 165)	Fascikel M 185	Fascikel M 353
		<i>Praefatio Editoris Ad Lectores Slavos Blaža Kumerdeja.</i> 8 strani (1a–4b).
	Naslov slovnice v csl. in latinščini ter latinski zapis (1a).	Prepis naslova slovnice v latinščini in latinski zapis (5a).
Prepis latinskega uvoda <i>Lectori Dalmatae / Matthaеuf Sovich Cathedralis Ecclesiae / Auxerensis Archidiaconuf.</i> 32 strani (1–32).	Sovičev latinski uvod <i>Lectori Dalmatae / Matthaеuf Sovich Cathedralis Ecclesiae / Auxeren. Archidiaconuf.</i> 39 strani (2a–21a).	Prepis latinskega uvoda <i>Lectori Dalmatae / Mattheuf Sovich Cathedralis Ecclesiae / Auxeren. Archidiaconuf</i> (brez primerov). 21 strani (6a–16a).
	<i>Alfabeto Slavo.</i> 3 strani (25a–26a).	
	Trije prepisi zapisov v različnih pisavah s pripadajočimi pojasnili v italijanščini. 3 strani (27a, 28a, 29a).	Prepisi pojasnil v italijanščini (brez zapisov v različnih pisavah). 1 stran (18a).
	<i>Korespondenca med Sovičem! in Fortisom</i> Sovičevo pismo, 5. 3. 1772. 1 stran (30a).	<i>Prepisi korespondence med Sovičem in Fortisom</i> Sovičevo pismo (brez primerov), 5. 3. 1772. 1 stran (18b).
	Fortisovo pismo, 10. 8. 1773. 16 strani (36a–43b).	Fortisovo pismo (brez primerov), 10. 8. 1773. 9 strani (19a–23a).

³⁸ Celotno besedilo v francoščini je prav tako navedeno v članku Ž. Muljačiča 1976: 55.

	Sovićevo pismo, 13. 9. 1773. 22 strani (44a–54b).	Sovićevo pismo (brez primerov), 13. 9. 1773. 15 strani (23b–30b).
	Sovićevo pismo, 3. 12. 1770. 16 strani (56a–63b).	Nedokončano Sovićevo pismo (brez primerov), 3. 12. 1770. 4 strani (31a–32b).
	Sovićevo pismo, 12. 5. 1771. 4 strani (64a–65b).	
	Sovićevo pismo, 2. 8. 1772. 2 strani (66a–66b).	
	(Sovićevo) pismo brez podpisa, 23. 12. 1772. 4 strani (68a–69b).	
	Pismo M. Karamana M. Foscariniju, 2. 12. 1754. 6 strani (70a–72b).	
	Karamanov prepis pisma monsignora Gabriela Palkovicha, 24. 7. 1754. 5 strani (73a–75a).	
	Hasanaginica v cirilici. 1 stran (76a).	
	Nedokončano Sovićevo pismo (z razlago Hasana-ginice), 20. 9. 1993. 12 strani (77a–82b).	
	<i>Voci illiriche</i> . 7 strani (84a–85a in 6a–87b).	
	<i>Çiaççe nosstru</i> . Latinski prevod in slovarček latinsko – istroromunskih ustreznice (88a). <i>Pater noster in dialetto Poglizano dell'Isola di Veglia</i> (89a).	
	Zapis v francoščini (89a).	
Prepis slovnice M. Smotrickega in Sovićevo latinski prevod. 226 strani <i>verso</i> (1b–226b).		Nedokončani prepis Sovićevega latinskega prevoda (s cirilskimi primeri). 96 strani (33a–80b).

PISAVE IN ZAPISOVALCI V ROKOPISNIH ENOTAH	
Sovičev latinski prevod slovnice Smotrickega (1773) <i>M 165</i> ena pisava	isti zapisovalec je napisal celotno besedilo (latinski uvod, prepis cerkvenoslovanskega besedila z latinskim prevodom) – pisava A
	kasnejša, skoraj nečitljiva, opomba na strani (2b) – pisava B
	Zoisov rokopis: kasnejši enaki opombi na notranji strani platnic in na strani (2a) – pisava C
Fascikel M 185 v fasciklu je ohranjenih najmanj deset različnih pisav	Sovičev rokopis: naslov (1a), latinski uvod (2a–21a), <i>Alfabeto Slavo</i> (25a–26a), pisma (30a, 44a–66b, 68a–69b, 77a–82b), pojasnilo v italijanščini (29a) in morda prva vrstica pojasnila v italijanščini (28a) – pisava Č
	Fortisov rokopis: drugo pismo (36a–43b), pojasnilo v italijanščini, verjetno pa tudi sam zapis v neznani pisavi (27a), naslov <i>Pater noster in dialetto Poglizano dell'Isola di Veglia</i> (89a) – pisava D
	Karamanov rokopis: osmo (lastno) in deveto pismo /prepis pisma monsignora Gabriela Palkovicha/ (70a–75a) – pisava E
	Zapis Hasanaginice v cirilici (76a) – pisava A
	Prvi del razdelka <i>Voci illiriche</i> (84a–85a), prepis Očenaša v poljiškem narečju z otoka Krka (89a) – pisava F
	Drugi del razdelka <i>Voci illiriche</i> (86a–87b), latinski zapis pod naslovom (1a) – pisava G
	<i>Çiaççe nosstru</i> – prvotni zapis Očenaša v poljiškem narečju z otoka Krka, latinski prevod in slovarček latinskih in istroromunskih ustreznic (88a) – pisava H
	Osemvrstični zapis v francoščini (89a) – pisava I
	Druga vrstica pojasnila v italijanščini (28a) – pisava J
	Ni znano, ali sta zapisa v neznani pisavi (28a in 29a) pisala dva ali samo en zapisovalec (lahko, da sta zapisa napisala avtorja pojasnil kar sama) – pisava K (ali več)
	Neznani rokopis(-i) treh zapisov na strani (32b) – pisava L (ali več)
	Neznani rokopis nečitljivega zapisa na strani (34b) – pisava M
Neznani rokopis trovrstičnega pripisa na ovojnici (67b) – pisava N	
Fascikel M 353 tri različne pisave	Kumerdejev rokopis: <i>Praefatio Editoris Ad Lectores Slavos</i> (1a–4b) in opombi v prepisu Sovičevega latinskega prevoda slovnice (33b in 34a) – pisava O
	prepisi latinskega uvoda in besedil iz fascikla <i>Ms 185</i> – pisava P
	prepis Sovičevega latinskega prevoda slovnice iz <i>Ms 165</i> – pisava R

VIRI IN LITERATURA

A

Rokopisna enota s signaturo *Ms 165* iz zapuščine Žige Zoisa (brez naslova). Vsebina: Matej Sovič, *Latinski prevod slovnice Meletija Smotrickega* (1619) iz leta 1773. Iz Rokopisne zbirke NUK v Ljubljani. 245 strani.

Fascikel s signaturo *Ms 185* iz zapuščine Žige Zoisa (brez naslova). Vsebina: *Alfabeto Slavo*. Korespondenca med Matejem Sovičem in Albertom Fortisom. Prepis strani Hasanaginice. *Voci illiriche*. Istroromunski Očenaš. Iz Rokopisne zbirke NUK v Ljubljani. 92 strani.

Fascikel s signaturo Ms 353 iz zapuščine Žige Zoisa (brez naslova). Vsebina: Besedilo Blaža Kumerdeja *Praefatio Editoris Ad Lectores Slavos*. Delni prepis korespondence med Matejem Sovičem in Albertom Fortisom. Nedokončani prepis Sovičevega latinskega prevoda slovnice Meletija Smotrickega. Iz Rokopisne zbirke NUK v Ljubljani. 80 strani.

B

Мелетій СМОТРИЦЬКИЙ, *Грамматики славѣнских прѣвилное сѣнтагма*, Ев'е 1619. Faksimilna izdaja. Київ 1979.

Лаврентій ЗИЗАНІЙ, *Граммати́ка словенска*, Вільно 1596. Faksimilna izdaja. Київ 1980.

Matej KARAMAN, *Bukvarъ slavenskij*. Rim 1753. Primerek iz NUK v Ljubljani. /Sign. II 20740/

C

Vanda BABIČ, 2000: *Vpliv vzhodne cerkvene slovanščine na hrvaške glagolske tekste iz 17. in 18. stoletja*. Ljubljana.

– 1996/1997: Vzhodnoslovanizacija hrvaških glagolskih liturgičnih tekstov v 17. in 18. stoletju in oblikovanje značilnih grafičnih sistemov Levakovičevih izdaj misala in brevirja. *Slovo* 47–49. 255–284.

– 1998/99: Bukvar – nastopna izdaja Mateja Karamana in njegovo mesto pri oblikovanju posebnega glagolskega grafičnega sistema v Karamanovih izdajah liturgičnih knjig. *JiS* 44/3. 71–88.

Л. В. ЧЕРЕПНИН 1956: *Русская палеография*. Москва.

Hasanaginica 1774–1974 (priredil Alija Isaković). 1975. Sarajevo.

Aleksandra DERGANČ, 1986 /1/: O morebitnem vplivu Bohoričeve slovnice na cerkvenoslovanško slovnico Meletija Smotrickega. *Obdobja* 6. 319–325.

– 1986 /2/: Prve cerkvenoslovanške in Bohoričeva slovnica. *SRL* 34/1. 67–76.

EJ 5: *Enciklopedija Jugoslavije*, 5 – 1962. Zagreb. 201.

EJ 7: *Enciklopedija Jugoslavije*, 7 – 1968. Zagreb. 436.

Vatroslav JAGIĆ, 1910: *Энциклопедія славянској филологіи*. Санктпетербург.

– 1913: *Hrvatska glagolska književnost*. В. Vodnik: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1. Zagreb. 9–64.

Јован РАДОНИЋ, 1949: Штампаріје и школе римске курије у Италији и јужнословенским земљама у XVII веку. *Посебна издања САН*, књ. CXLIX. Београд.

– 1950: *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*. Београд.

Katalog rokopisov Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Ms 100 – Ms 399. 1980. Ljubljana.

Jerneja Kopitarja Glagolita Clozianus – Cločev glagolit (uredil in spremno besedo napisal Jože Toporišič; prevedel Martin Benedik), 1995. Ljubljana.

Željko MULJAČIĆ, 1976: Über zwie krkorumänische Texte aus dem 18. Jahrhundert. *Zeitschrift für Balkanologie* XII/1. 51–55.

Василий Васильевич НІМЧУК, 1979: *Граматика М. Смотрицького – перлина давньоко мовознавства*. Київ.

Emanuela SGAMBATI, 1983: Udio Rusina u izdavanju hrvatskih glagoljskih knjiga u XVII stoljeću. *Slovo* 32–33. 103–122.

Marijan STOJKOVIĆ, 1930: Pokušaj uvođenja ruskoslavenske gramatike M. Smotrickoga kod Hrvata katolika. *Nastavni vjesnik*, knj. 38. Zagreb. 120–131.

Rudolf STROHAL, 1982: *Hrvatska glagolska knjiga*. Zagreb.

В. А. УСПЕНСКИЙ, 1987: *История русского литературного языка (XI–XVII вв.)*. München.

SUMMARY

In the manuscript collection in the National Library in Ljubljana, three interrelated manuscript units are preserved as part of Zois' papers and effects. The central and most significant among them is the book with the call number *Ms 165*, which is the only example of Sović's Latin translation of the comprehensive grammar of Church Slavic by Maletij Smotricky (1619) of 1773. Closely related to this book are two fascicles with the call numbers *Ms 185* and *Ms 353*, which include correspondence between Matej Sović and Italian Alberto Fortis. However, this is only a general characterization of the content, as both fascicles in addition to Sović's and Fortis' letters include letters by some other authors and numerous miscellanea, e.g., *Alfabeto Slavo* a survey of Slavic alphabets, copy of the recording of three unknown alphabets, a part of *Hasanaginica* written in Cyrillic and the Krk variant of Istro-Rumanian Lord's Prayer. Common to all three manuscripts is Sović's extensive Latin introduction to the grammar (the original is preserved in the fascicle *Ms 185*).

Sović translated Smotricky's grammar in 1756 for students of Church Slavic in Karaman's Glagolytic collegium (*Collegium illyricum*), but he did not prepare it for publication until 1773. It nevertheless remained in manuscript. The preserved Ljubljana specimen (1773) is thus a copy of the original Sović's text from 1756 and is a work of an unknown writer. It includes a parallel (on the same page) copy of the original Smotricky's grammar in the Cyrillic and Sović's Latin translation. It is important that the copy of the grammar in Sović's book is not an exact replication of the original from 1619, but rather its adaptation with numerous reductions, additional explanations, and changes. One part of the (Latin only) translation of the grammar is preserved in the fascicle *Ms 353*.